

Motion till riksdagen 2018/19:295

av **Linda Westerlund Snecker m.fl. (V)**

En modern kriminalvård

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Kriminalvårdens programverksamhet bör utökas till att även omfatta program för personer som begått hedersrelaterad brottslighet och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med ett förslag som innebär att alla intagna på anstalt ges rätt att fullgöra grundskoleutbildning och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att tillsammans med funktionshindersorganisationerna kartlägga hur tillgängligheten inom Kriminalvården ser ut samt presentera förslag på vilka åtgärder som behövs för att Kriminalvården bättre ska kunna möta personer med olika funktionsnedsättningar, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med ett förslag som innebär att användningen av intensivövervakning med elektronisk kontroll utökas och kan tillämpas vid verkställighet av dom på fängelse upp till ett år och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

För Vänsterpartiet är det grundläggande att vi har en god och välfungerande kriminalvård som inte handlar om ren inlåsning av människor. Den moderna kriminalvården bygger på den s.k. normaliseringsprincipen. Det innebär att verkställigheten både i teori och i praktik ska organiseras så att en anpassning till livet utanför anstalten blir så enkel som möjligt. För att detta ska fungera så krävs det bl.a. att Kriminalvården och övriga relevanta instanser i samhället utanför samverkar.

Ett påföljdssystem ska fylla flera funktioner. Det ska bestraffa dem som begår brott, hjälpa dömda tillbaka in i samhället, fungera preventivt genom att avhålla människor från att begå brott samt genom väl avvägda straffsatser och påföljdsval upprätthålla förtroendet för rättssystemet. Straffet ska också verkställas på ett sätt som minskar risken för ny kriminalitet. Eftersom en liten andel av befolkningen står för en majoritet

av brottsligheten är det återfallsförebyggande arbetet av stor betydelse för tryggheten i samhället. Allt färre av de klienter som lämnar Kriminalvården återfaller i brott som ger fängelse eller frivård. Sedan 2000-talets början har återfallen minskat med cirka 10 procentenheter. Av klienterna som frigavs från fängelse eller påbörjade verkställighet i frivård 1999 kom 42 procent tillbaka till Kriminalvården inom tre år. Av klienterna som följdes från 2014 återföll 30 procent fram till 2017. Merparten av dem som döms till kriminalvård finns i frivården, 2017 var det strax under 11 000 personer.

Kriminalvårdens klienter är till allra största del män; 2017 var 94 procent av de intagna på anstalt män och 6 procent kvinnor, vilket naturligtvis påverkar hur Kriminalvårdens verksamhet ser ut och hur insatserna utformas. Samtidigt är det av stor vikt att Kriminalvården även uppmärksammar och har kunskap om kvinnors situation och brottslighet för att Kriminalvårdens insatser ska kunna anpassas efter de intagna kvinnornas behov.

Kriminalvården arbetar sedan 2015 utifrån en handlingsplan för jämställdhetsintegrering. Ett identifierat utvecklingsbehov och en utmaning i Kriminalvårdens arbete är den rådande maskulinitetsnormen. Myndighetens utvecklingsarbete fokuserar därför på hur stereotypa normer kring kön påverkar klienter och personal samt på hur och vad som kan göras för att bryta detta genom att arbeta med jämställdhetsintegrering utifrån ett normkritiskt förhållningssätt. 2017 hbtq-certifierades Kriminalvården som första myndighet i Sverige av RFSL. Frågan om könstillhörighet och könsidentitet är viktig inom Kriminalvården, inte minst eftersom anstalterna är könsbinärt uppdelade.

Dagens kriminalpolitiska debatt och politiska beslut och ställningstagande förespråkar längre och hårdare straff, samtidigt som forskningsresultat både i Sverige och i utlandet visar att frihetsberövande påföljder är ineffektiva. Inte heller Kriminalvården efterfrågar längre straff, utan menar att myndigheten kan göra mer och bättre arbete inom frivårdens ramar med behandlingsprogram och kontroll i frihet. När politiska beslut leder till längre straff som leder till en ökad anstaltsanpassning är det också viktigt att åtgärderna för att slussas in i samhället och till ett liv i frihet är välorganiserade, effektiva och transparenta samt att det finns en bra kommunikation och samverkan mellan myndigheter och kommuner. När inslussningen inte fungerar drabbar det både samhället och individen hårt. Återfall i brott leder till mänskligt lidande men också till stora kostnader för samhället. Självmondsstatistiken för nyligen frigivna är ovanligt hög; allra högst är självmondsrisken de första månaderna efter frigivningen.

Socialt utanförskap med bristande möjligheter att skaffa sig inkomster på legal väg i kombination med ett pågående missbruk är, enligt Brottsförebyggande rådet (Brå), de vanligaste orsakerna till återfall i brott. Brå har identifierat följande tre aspekter som centrala för att nå framgång i det återfallsförebyggande arbetet: insatserna ska riktas mot orsaker som bidrar till kriminaliteten, de behöver anpassas så att personer med hög risk för återfall får mer intensiva insatser än de med låg risk och de behöver vara anpassade till mottagarens förmåga att ta till sig dem. För att kunna ta sig ur en kriminell livsstil är det bl.a. nödvändigt att få stöd för att ändra inställning till den egna kriminella identiteten och förändra värderingar angående brott, ta sig ur ett pågående missbruk, ha någonstans att bo och få anknytning till arbetslivet efter institutionstiden. En viktig förutsättning för att lyckas med det återfallsförebyggande arbetet är att samhällets olika aktörer samverkar för att erbjuda ett effektivt återfallsförebyggande stöd med individanpassade åtgärder i rätt tid. Tyvärr fungerar inslussningen i samhället inte alltid så bra. Samverkan mellan den statliga nivån och den regionala och kommunala varierar beroende på region och kommun.

Regeringen har tillsammans med Vänsterpartiet under tidigare mandatperiod avsatt medel i budgetpropositionerna till Kriminalvården för att bl.a. stärka det återfallsförebyggande arbetet. Regeringen har gett Kriminalvården i uppdrag att starta en försöksverksamhet med inslussningsprogram. Programmet ska höja effektiviteten i det återfallsförebyggande arbetet och pågå t.o.m. juni år 2020. Inslussningsprogrammet ska vara klart för start senast i januari 2019. Uppdraget är att genom försöksverksamhet arbeta fram fungerande strukturer och principer för samverkan, främst med kommuner, landsting, Arbetsförmedlingen och civilsamhället. Inslussningsarbetet ska prövas i en försöksverksamhet. Frivilliga kommuner, varav ett antal med s.k. socialt utsatta områden, ska delta i försöksverksamheten. Intagna i fängelse som vill sluta begå brott ska erbjudas att delta i ett inslussningsprogram under tiden som de står under övervakning efter villkorlig frigivning. Programmet är ett samordnat stöd från Kriminalvården och lokala samhällsaktörer på den intagnes hemort (inslussningsgrupp). Det innebär bl.a. att frigivningen planeras gemensamt, noga och i god tid, insatser från anstaltstiden fullföljs och följs upp, någon form av sysselsättning garanteras, skuldrådgivning och tillgång till en stödperson från det civila samhället erbjuds. Programmet hålls samman av en inslussningssamordnare (Inslussning – en idéskiss. Rapport från Inslussningsutredningen, Ju 2016:E). Regeringen har gett Brottsförebyggande rådet i uppdrag att följa och utvärdera försöksverksamheten. Vänsterpartiet anser att inslussningsprogrammet är en bra början men att det finns behov av att ytterligare utveckla det återfallsförebyggande arbetet.

2.1 Behandlingsprogram

Kriminalvården har i dag 17 behandlingsprogram med fokus på missbruk, våld, partnervåld, kriminalitet och sexualbrott. Samtliga program är kbt-baserade. Behandlingsprogrammen är ackrediterade, vilket innebär att de har klarat en vetenskaplig prövning. För att få gå ett behandlingsprogram är det viktigt att den dömda själv vill ändra sin livsstil. För att erbjuda rätt behandling prioriterar Kriminalvården de klienter som har medel till hög risk för återfall. De ska gå ett program som riktar in sig på just deras problem och som har en pedagogik som passar dem. Kriminalvården har även samtal för att motivera klienten att inte återfalla i brott eller missbruk. 22 procent av de intagna 2017 deltog i behandlingsprogram.

En sammanställning av Kriminalvårdens egna utvärderingar från 2014 tyder på att behandlingsprogrammen minskar återfallen. Resultatet ligger i linje med internationell forskning på programområdet och ser enligt Kriminalvården lovande ut för det fortsatta arbetet. Det är komplexa faktorer som ligger bakom kriminalitet och det finns inte några enkla lösningar. Men varje procents minskning av återfall och brott betyder mycket när det gäller minskat lidande för människor och minskade kostnader för samhället.

Det finns inget behandlingsprogram som är särskilt riktat till de klienter som har begått hedersrelaterade brott. I en undersökning som gjordes 2014 vid Kriminalvårdens samtliga anstalter, frivårdskontor och häkten identifierades 73 fall där klienten dömts för brott relaterat till hedersvåld. Gruppen förövare av hedersvåld är väldigt blandad. Här återfinns olika åldrar, samhällsklasser, religioner och etniciteter. Den övervägande majoriteten är män. Att gruppen är heterogen komplicerar frågan kring eventuella insatser i Kriminalvården. Kriminalvårdens rapport Hedersrelaterat våld och förtryck – mot förbättrad kunskap om förövarna (2018) visar bl.a. att genomsnittsåldern för gruppen hedersvåldsdömda förövare var 41 år. En grupp som, utifrån samhällets

synvinkel, eventuellt är svår att nå med förebyggande insatser som ofta riktas till ungdomar. Resultaten visar att gruppen partnervåldsdömda och gruppen ”övrigt våld” var betydligt mer psykosocialt belastade (lägre utbildningsnivå, lägre sysselsättningsnivå, högre andel med missbruk, var oftare tidigare lagförda och i kontakt med sjukvård) än gruppen hedersvåldsdömda och gruppen dömda för våld mot barn. Hedersvåldgruppen och gruppen förövare dömda för våld mot barn utgör således, generellt sett, en mer ”välanpassad” grupp (baserat på variablerna studerade i studien). Dock visar studien att hedersvåldsdömda förövare utgör en mer antisocial grupp med tidigare och fler misstankar och lagföringar och en högre andel har registrerats med psykiatriska och somatiska diagnoser jämfört med den matchade normalpopulationen. De hälsorelaterade problem som återfinns hos hedersvåldsdömda förövare är i stor utsträckning kopplade till stressrelaterade faktorer. Det hedersrelaterade brottet kan ha inslag av partnervåld men även, utifrån det kollektivistiska inslaget, beröringspunkter med organiserad brottslighet. Detta bör beaktas vid framtagande av behandlingsprogram. Enligt rapporten krävs en enhetlig definition av, och utbildning i, hedersrelaterade brott. Detta gäller genom hela rättssystemet samt andra myndigheter som kommer i kontakt med berörda, för att kunna utreda, förebygga och rehabilitera. Riksdagen har beslutat om en särskild brottskod för brott med hedersmotiv och gjort ett tillkännagivande om detta till regeringen (bet. 2017/18:JuU1). Det är bra att regeringen, efter att riksdagen på förslag från utskottet gjort ett tillkännagivande om kartläggning, uppföljning och statistik om hedersrelaterad brottslighet, nu har gett en särskild utredare i uppdrag att analysera möjligheterna att föra statistik över hedersrelaterade brott och, om det bedöms möjligt, lämna förslag på hur en sådan statistik skulle kunna tas fram. Vi utgår ifrån att regeringen vidtar åtgärder för att utredaren även ska se över frågan om en särskild brottskod för brott med hedersmotiv.

Kriminalvårdens programverksamhet bör utökas till att även omfatta program för personer som begått hedersrelaterad brottslighet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna. Det får ankomma på regeringen att ge Kriminalvården de förutsättningar som behövs för att ta fram ett sådant behandlingsprogram.

2.2 Utbildning

Under många år har Vänsterpartiet drivit krav på att alla intagna inom kriminalvården ska ges möjlighet till grundutbildning och kompletterande gymnasieutbildning. Utan en fullgjord grund- och gymnasieutbildning är det betydligt svårare att få arbete. Utbildning gynnar både den enskilde och samhället. Såväl statliga utredningar som forskning visar att intagna i anstalt i många fall har en bristfällig utbildning, samt i förhållandevis hög utsträckning inlärningssvårigheter (Skolinspektionens rapport 2012:66). I en kartläggning från Kriminalvården (2007) av de intagnas utbildningsbakgrund och studiebehov framgår att andelen intagna som inte fullföljt någon utbildning uppgick till drygt 10 procent. Knappt hälften (42 procent) hade enbart fullgjord grundskola och var tredje hade någon form av gymnasieutbildning.

Kriminalvården uppger i en redovisning med anledning av ett uppdrag i regleringsbrevet från 2016 (dnr 2016-9563) att mer än hälften av de intagna saknar gymnasieutbildning. En särskild utmaning är den stora andelen intagna som har kort verkställighetstid. Förhållningssättet inom Kriminalvårdens vuxenutbildning är dock att alla ska ha möjlighet att ta del av utbildningsinsatser beroende på förutsättningarna. Klientens individuella utbildningsplan skrivs utifrån målet med studierna oavsett tidsaspekten.

Kriminalvården lyfter i rapporten fram flera åtgärder för att fler intagna ska kunna erbjudas utbildning på gymnasienivå. Det handlar bl.a. om motiverande insatser, ökad genomströmning, studie- och yrkesvägledning och språkstöd. Vi anser att det behövs en generell rättighet för intagna att kunna genomföra studier. För att säkerställa att intagna med behov av kompletterande utbildning får del av sådana insatser har regeringen i regleringsbrevet för 2017 gett Kriminalvården i uppdrag att vidta åtgärder för att öka tillgängligheten och genomströmningen i klientutbildningen. Uppdraget syftar till att myndigheten i högre utsträckning ska kunna erbjuda kompletterande utbildning på gymnasial nivå för intagna på anstalt som saknar fullständig gymnasieutbildning. Vilka åtgärder som Kriminalvården vidtagit för att uppnå detta har ännu inte redovisats, varför Vänsterpartiet avvaktar med att lägga några förslag om utbildning på gymnasial nivå just nu.

Vänsterpartiet välkomnar att regeringen har lämnat detta uppdrag till Kriminalvården, men vi anser att det är en brist att inte frågan om att fullgöra grundskoleutbildning inkluderades i regeringsuppdraget.

Regeringen bör därför återkomma med ett förslag som innebär att alla intagna på anstalt ges rätt att fullgöra grundskoleutbildning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.3 Tillgängligheten inom kriminalvården

En fråga som vanligtvis inte diskuteras så mycket i kriminalvårdsdebatten är frågan om tillgänglighet och hur väl kriminalvården är utformad och fungerar för personer som har fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar. Tillgänglighetsfrågan är viktig. Det handlar inte minst om varje människas rätt att bli behandlad med jämlikhet inför lagen och att inte bli dubbelt bestraffad p.g.a. dålig eller bristande tillgänglighet.

Enligt Kriminalvården placeras i dag dömda personer med funktionsnedsättning i en anstalt som har möjlighet att tillgodose de behov som den dömda har. Det har även bedrivits och bedrivs fortfarande olika insatser och projekt rörande neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Det pågår också inom Kriminalvården ett arbete med att ta fram en tillgänglighetsplan. Det är bra. Samtidigt finns det dock varken någon samlad översikt av eller något underlag om hur Kriminalvården möter och underlättar för personer med funktionsnedsättning som är dömda till en kriminalvårdspåföljd. Det är därför omöjligt att veta hur det verkligen ser ut med tillgängligheten inom Kriminalvårdens verksamhet, men det är inte osannolikt att det finns områden som har en stor förbättringspotential i detta hänseende.

Tillgänglighetsfrågan är bred och innefattar samtliga funktionsnedsättningar, från fysiska till psykiska. Vi anser därför att det bör göras en översyn av hur anpassad kriminalvården är i dag och att det bör utredas vilka åtgärder som behövs för att förbättra tillgängligheten, i fråga om såväl bemötande som tillgång till hjälpmedel, inom kriminalvården.

Regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att tillsammans med funktionshindersonsorganisationerna kartlägga hur tillgängligheten inom kriminalvården ser ut samt presentera förslag på vilka åtgärder som behövs för att Kriminalvården bättre ska kunna möta personer med olika funktionsnedsättningar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.4 Ersätt korta fängelsestraff med frivård och intensivövervakning med elektronisk kontroll

Det är olyckligt att den kriminalpolitiska debatten ofta enbart handlar om att förlänga straffen. Vi behöver prata mer om de korta fängelsestraffen och de alternativa påföljder som verkställs i frihet, under frivårdens ansvar. Utöver fängelse finns böter, villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. Skyddstillsyn kombineras ofta med behandling eller samhällstjänst. Fängelsestraff på högst sex månader kan också, om den dömde vill och det bedöms lämpligt, avtjänas i hemmet med intensivövervakning med elektronisk kontroll, s.k. fotboja.

Nära 70 procent av alla fängelsestraff som utdöms är kortare än sex månader. Förra året fick mer än var tredje person som dömdes till fängelse i Sverige ett straff på två månader eller mindre. För att Kriminalvården ska kunna fylla straffverkställigheten med konstruktiva insatser: behandling, stöd, påverkan och kontroll, krävs inte bara resurser och kompetens utan även tid. Några veckors inlåsning gör varken från eller till för en persons vilja och förmåga att lämna ett kriminellt liv och ger små incitament för den dömde att aktivt ta ansvar för sin kriminalitet och genomföra den verkställighetsplan som Kriminalvården upprättar. Vi menar inte med detta att fler ska dömas till längre fängelsestraff. Poängen är att de alternativ till fängelsestraff som finns och som ofta är betydligt mer ingripande och varar betydligt längre tid inom frivårdens regi bör användas i större utsträckning eftersom de ger bättre möjligheter för Kriminalvården att göra större insatser. Det är således hög tid att ifrågasätta om användningen av korta fängelsestraff är ändamålsenlig i förhållande till vad påföljdssystemet är tänkt att utträta.

Vänsterpartiet anser att fotboja ofta är en bra påföljd. Den dömde får med denna påföljd ta ett större ansvar för att följa de regler som följer av påföljden, som bl.a. innebär att det krävs av den dömde att hen ska vara drogfri i den miljö som hen sedan också ska leva i. I många fall innebär detta att drogfriheten håller i sig även sedan intensivövervakningen har upphört. Även de skadliga effekter som ett fängelsestraff ofta kan innebära för den enskilde undviks därmed.

Grundprincipen för val av påföljd i det svenska rättssystemet är enkel; allvarligare brott bör leda till fängelsestraff i ett år eller mer, medan mindre allvarliga brott bör leda till någon annan påföljd än fängelse, normalt villkorlig dom eller skyddstillsyn. Detta kallas även för ettårspresumtionen. Undantag från denna presumtion ska göras vid återfall i brott och vid artbrott, såsom mened, rattfylleri och vissa misshandelsbrott, varmed korta fängelsestraff istället ska dömas ut. Listan över artbrott har dock med tiden blivit allt längre och undantagen för när korta fängelsestraff kan dömas ut börjar alltmer likna en huvudregel. Såväl Påföljdsutredningen (SOU 2012:34) som Högsta domstolen (NJA 2014 s. 559) har uttryckt skepsis mot denna utveckling.

Kriminalvården har tagit fram siffror över antalet lagakraftvunna fängelsedomar per år under åren 2002–2014 där strafftiden är sex månader eller kortare. Siffrorna visar att i genomsnitt 69 procent, mer än två tredjedelar, av domarna är kortare än sex månader. Påföljdsutredningen visade samma sak när den konstaterade att över hälften (54 procent) av fängelsestraffen under åren 2008–2010 var kortare än fyra månader. Efter att häktningstiden räknats bort decimeras den faktiska strafftiden ytterligare.

Detta får negativa konsekvenser både för Kriminalvården och för möjligheten att minska risken för återfall. Kriminalvården har i mötet med den korttidsdömde svårt att förklara valet av påföljd, vilket gör det svårare för den dömde att acceptera sitt fängelsestraff och minskar incitamentet för att aktivt ta ansvar för sin kriminalitet och genomföra sin verkställighetsplan. Kriminalvården uppger själva att de också upplever

att balansen har rubbats mellan bestraffningen och det återfallsförebyggande uppdrag som Kriminalvården har.

Det finns mycket goda vetenskapliga belägg för att insatser i frihet gör större skillnad och svenskt frivårdssystem räknas till ett av världens mest utvecklade. Straff som verkställs i frivård kan göras längre, vara mer ingripande och utformas mer innehållsrikt och individanpassat. I en anstalt begränsas möjligheterna till eget ansvar, ute i samhället måste klienten själv klara av sin tillvaro och hantera de risksituationer som tidigare har lett till kriminalitet.

Rätt val av påföljd är en viktig förutsättning för att Kriminalvårdens arbete ska bli framgångsrikt och för att deras resurser ska användas effektivt. Människor som har begått brott är en del av vårt samhälle och ska efter verkställighet återvända till det. Med den utgångspunkten är det mycket svårt att förstå poängen med den utbredda användningen av korta fängelsestraff. Vänsterpartiet anser därför att antalet korta fängelsestraff bör minska och att användningen av intensivövervakning med elektronisk kontroll bör utvidgas. Fängelsestraff på mindre än ett år anser vi i regel bör verkställas genom frivård och fotboja.

Regeringen bör därför återkomma till riksdagen med ett förslag som innebär att användningen av intensivövervakning med elektronisk kontroll utökas och kan tillämpas vid verkställighet av dom på fängelse upp till ett år. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Linda Westerlund Snecker (V)

Momodou Malcolm Jallow (V)

Karin Rågsjö (V)

Jon Thorbjörnson (V)

Vasiliki Tsouplaki (V)

Maj Karlsson (V)

Mia Sydow Mölleby (V)

Jessica Thunander (V)

Jessica Wetterling (V)